

İDRİS ABBASOV
AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, f.e.d.
idris.abbasov.2017@mail.ru
GÜNEL BAYRAMOVA
ADU, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
gunelf@mail.ru

SƏS TONUNUN TƏSVİRİ İLƏ BAĞLI MƏKAN METAFORALARININ İYERARXİK STRUKTURU (SEMİO-KOQNİTİV YANAŞMA)

Xülasə

Ç.Pirsin semiotikasına işarələr, işarə prosesləri, adlandırma, analogiya, metafora, oxşarlıq, simvolizm, əlamət və kommunikasiya daxildir. Orada 64 müxtəlif işarə növündən bəhs edilir. O, indeks, ikona və simvolları bir-birindən fərqləndirirdi. Məlum olduğu üzrə, koqnitiv linqvistika təliminin əsasında metaforalar nəzəriyyəsi dayanır. Bu nəzəriyyənin ardınca metaforaya qeyr-ənənəvi yanaşmalar geniş yayılmağa başlamışdır. Artıq, *metafora* dedikdə təkcə ədəbiyyatşünaslıqdan bildiyimiz ənənəvi istiarə başa düşülmür. Linqvistik metaforalar, koqnitiv metaforalar, mental metaforalar, konseptual metaforalar, psixoterapevtik, metaforalar, məkan metaforaları və s. kimi müxtəlif elm sahələrində işlənən çox sayda metafora mövcuddur. Səs tonlarının, məkan-səs reprezentasiyalarının koqnitiv müstəvidə araşdırılması *musiqi metaforalarının* tədqiqini xeyli aktuallaşdırmışdır. Bu istiqamətdə araşdırmaların sayı getdikcə artmaqdadır (1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9). Səs tonlarının təsviri ilə bağlı məkan metaforalarının strukturuna semio-koqnitiv yanaşma, linqvistik və qeyri-linqvistik metaforaların bir-birindən fərqləndirilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Ümumiyyətlə, koqnitiv fəaliyyətlər dillə beyin strukturu arasındakı əlaqələri başa düşmək məqsədilə linqvistika, psixologiya, neyropsixologiya, neyrolinqvistika, neyrofiziologiya və digər elm sahələrində çoxsaylı tədqiqatların predmeti olmuşdur. Bir çox dillərdə səs tonu vertical məkan baxımından metaforikləşdirilir. Yüksək tezlikli ton “yüksək”, alçaq tezlikli ton “alçaq” adlandırılır. Hazırkı məqalədə koqnitiv linqvistikanın başlıca müddəaları ilə yanaşı, koqnisiya, səs-məkan inikası, mental metaforaların universallığı, linqvistik və konseptual metaforalar tədqiqatına cəlb olunur, iyerarxik mental metafora nəzəriyyəsinin mahiyyətinə aydınlıq gətirilir.

Açar sözlər: səsin yüksəkliyi, qeyri-linqvistik, iyerarxik, kross-domeyn, identiklik, inikas, metafora, neyrofiziologiya

Koqnitiv linqvistikanın sıx bağlı olduğu epistemologiya elmi dilin yaradılması, öyrənilməsi və istifadəsinin ən mükəmməl şəkildə insan idrakına istinad etdiyini təsdiqləyir. “Koqnisiya” termini müxtəlif elm sahələrində müxtəlif cür mənalandırılır. *Koqnisiya* dar mənada “idrak” və “şüur” məfhumlarının sinonimi kimi anlaşıla bilər. Geniş mənada isə onun duyğu orqanları tərəfindən dərk etmək, saxlamaq, emal etmək və toplanmış məlumatdan faydalanmaq üçün beynin (idrakın) qabiliyyətinə əsaslanması mümkündür. Hazırkı prosesi koqnitiv cəhətdən təsvir etmək istəsək, onda hədəfə çatmaq üçün həmin prosesi həyata keçirilmiş fəaliyyətlər məcmuyunu kimi nəzərdən keçirməliyik. Təbii dillər insan idrakı tərəfindən gerçəkləşdirilən koqnitiv fəaliyyətlər arasında yüksək yer tutur. Koqnitiv fəaliyyətlər dillə beyin strukturu arasındakı əlaqələri başa düşmək məqsədilə linqvistika, psixologiya, neyropsixologiya, neyrolinqvistika, neyrofiziologiya və digər elm sahələrində çoxsaylı tədqiqatların predmeti olur. Koqnitiv

lingvistik daxili mental proseslərə xüsusi əhəmiyyət verməklə dil tədqiqinə ümumi yanaşmadır (11; 12; 13; 14).

V.Kroft və A.Kruz dilə koqnitiv baxımdan yanaşmanı səciyyələndirən üç fərziyyə irəli sürürlər: a) dil avtonom koqnitiv qabiliyyət deyildir, b) qrammatika konseptuallaşmadır, c) dil haqqında bilik dilin istifadəsindən doğur. Müəlliflərin vurğuladığı kimi, bu üç fərziyyə əslində o zaman sintaksisə və semantikaya yanaşmaya ilk koqnitivistlərin cavabı idi. Birinci prinsip törədici qrammatikanın “dil qeyri-lingvistik koqnitiv qabiliyyətlərdən təcrid olunmuş avtonom koqnitiv qabiliyyət, yaxud moduldur” kimi məşhur fərziyyəsinə qarşıdır. İkinci prinsip semantik metadilin dünyada həqiqət və yalan nöqteyi-nəzərindən dəyərləndirilən həqiqətlə şərtləndirilmiş semantikaya qarşıdır. Üçüncü prinsip isə istər törədici qrammatika, istərsə də həqiqətlə şərtləndirilmiş semantika ilə ziddiyyət təşkil edir. Törədici qrammatika və həqiqətlə şərtləndirilmiş semantika bu gün aktiv tədqiqat paradigmaları kimi mövcud olmaqdadır. Ona görə də koqnitiv lingvistlər öz fərziyyələrinin xeyrinə dəlillər gətirməkdə davam edir, habelə koqnitiv-lingvistik paradigma çərçivəsində sintaksis və semantikanın konkret emirlik məsələlərini müzakirə edirlər (14, s. 1-2).

Məlum olduğu kimi, koqnitiv lingvistik tərəfdarları dili öyrənmək üçün idrakın müstəqil və tək vahidə malik olduğunu qəbul etmirlər. Bu pozisiya törədici qrammatikanın mahiyyəti ilə ziddiyyət təşkil edir. Bununla belə, koqnitivistlər insanın dil qabiliyyətinin bir hissəsinin fitri olduğunu qəti şəkildə inkar etmirlər. Həmin dil qabiliyyəti insan idrakının qalan hissəsindən təcrid olunmamışdır. Bu minvalla, koqnitiv lingvistlər belə hesab edirlər ki, dil fenomenləri haqqındakı bilik, yəni fonetika, morfologiya və tərkiblər (sintaksis, söz birləşmələri, strukturlar) öz mahiyyətinə görə konseptualdır. Bundan başqa, onlar sübuta yetirməyə çalışırlar ki, lingvistik məlumatların saxlanması və iqtibası heç də başqa elmlərin saxlanması və iqtibasından çox fərqlənmir. Bununla da, idrak prosesində dildən istifadə olunması qeyri-lingvistik məsələlərdə tətbiq olunan oxşar koqnitiv qabiliyyətləri funksionallaşdırır.

Simvol müəyyən bir məqsədə xidmət edir. Çünki o, konsepti ifadə etmək üçün şüurdan törəmişdir. Bəşər varlığının genişləndirilmiş şüuru dil qabiliyyəti üçün təməl rolunu oynayır. Deməli, dil digər koqnitiv qabiliyyətlərdən asılıdır. Dilin spesifikliyi onun düşünülmüş simvolik xarakteridir. F.Sössürün lingvistik işarəsi simvolik bağla əlaqələnməmiş iki psixi vahidin assosiasiyası ilə xarakterizə olunur: konsept (işarə olunmuş) və akustik təsvir (işarə edən). C.Teylor (2002) simvolik əlaqə vasitəsilə iki qütbü bir-birinə birləşdirərək dil işarəsinin F.Sössürə xas təyin olunması ilə R.Lanqakerə xas simvolu arasındakı oxşarlığı xatırladır. Bunlar fonoloji struktur və semantik strukturdan ibarətdir (15, s. 174-175)

Koqnitiv lingvistlər şərtləşdirilmiş həqiqətlə əlaqədar semantika məktəbini tərk edərək mənanı konsept konstruksiyası baxımından nəzərdən keçirirlər. Mənaya dünya modeli nöqteyi-nəzərindən baxmaq əvəzinə, ona əqli (mental) məkanlar müstəvisində baxırlar.

Nəhayət, koqnitivistlər iddia edirlər ki, dil müəyyən bir mühitdə təcəssüm edir. Bunu Sapir-Uorf fərziyyəsinin mötədil bir qolu kimi nəzərdən keçirmək olar, çünki dil və idrak təcrübənin ayrılmaz hissəsi olub bir-birinə təsir edir. Bəzi dilçilərə görə, koqnitiv lingvistik üç əsas tədqiqat sahəsinə ayrılır:

a) Əsas etibarilə, leksik mənalara məşğul olan koqnitiv semantika.

b) Başlıca olaraq, tərkibləri, morfologiyası və ənənəvi qrammatikanın digər sahələrini öyrənən qrammatikaya koqnitiv yanaşmalar.

c) Koqnitiv fonetika.

Koqnitiv lingvistikanın koqnitiv aspektləri aşağıdakıları ehtiva edir:

- Sintaktik qaydalar və koqnitiv qrammatika.
- Konseptual metafora və konseptual blend (qarışıq).
- Obraz-sxemlər və güc dinamikaları.

- Konseptual tənzimləmə: təsnifatlandırma, metonimiya, semantik çərçivələr, ikoniklik.
- İllüstrasiya və identiklik.
- Jest və işarə
- Linqvistik nisbilik.
- Koqnitiv nevrologiya.

Yuxarıda deyilənlərin çoxu ilə kəşifən bir sıra məsələlər vardır:

- Dilin iqtibası və mənimsənilməsi üçün kompüter modelləri.
- Psixolinqvistik tədqiqatlar.

– Törədici linqvistikanın nümayəndəsi, dilçi-alim R.Cekendofun konseptual semantikasi aktiv psixoloji gerçəkliklə bağlı olub model-formaları və ritorik obrazları əhatə edir (16).

Koqnitiv linqvistikanın istifadə etdiyi terminologiyanın qeyri-stabil olması müəyyən çətinliklərə səbəb olur ki, bunu sözügedən elm sahəsinin yeniliyi ilə izah etmək olar. Həm də koqnitiv linqvistika bir sıra digər elm sahələri ilə sıx əlaqədardır.

Çarlz Pirs öz semiotikasında (bura işarələr, işarə prosesləri, adlandırma, analogiya, metafora, oxşarlıq, simvolizm, əlamət və kommunikasiya daxildir) 64 müxtəlif işarə növündən bəhs edirdi. O, indeks, ikona və simvolları bir-birindən fərqləndirirdi (1, s.212).

Məlum olduğu üzrə, koqnitiv linqvistika təliminin əsasında metforalar nəzəriyyəsi dayanır. Bu nəzəriyyənin ardınca metaforaya qeyr-ənənəvi yanaşmalar geniş yayılmağa başlamışdır. Artıq, *metafora* dedikdə təkcə ədəbiyyatşünaslıqda öyrəndiyimiz *istiarə* başa düşülmür. Linqvistik metaforalar, koqnitiv metaforalar, mental metaforalar, konseptual metaforalar, psixoterapevtik (17) metaforalar, musiqi metaforaları (4), məkan metaforaları və s. kimi müxtəlif elm sahələrində işlənən çox sayda metafora mövcuddur.

Biz D.Kasasantonun musiqi səslərinin məkanda reprezentasiyası, universalilər və dil xüsusiyyətləri, səsin təsviri ilə bağlı məkan metaforalarının iyerarxik strukturu haqqında araşdırmaları üzərində bir qədər dayanacağıq.

Belə ki, bir çox dillərdə səs tonu vertical məkan baxımından metaforikləşdirilir. Yüksək tezlikli ton “yüksək”, alçaq tezlikli ton “alçaq” adlandırılır. Lakin bu, məkanla bağlı səs tonunu göstərmək üçün yeganə metafora deyil. Fars və türk dillərində yüksək tezliyə malik tonu ifadə etmək üçün “nazik” (incə), alçaq tonu ifadə etmək üçün “qalın” sözlər mövcuddur. İngilisdilli insanlar ton haqqında fikir yürüdərkən şaquli məkan-tona üstünlük verirlər.

İnsanlar dildən istifadə etmədikdə də məkan-ton assosiasiyalarından istifadə edirlərmi? Tonla bağlı mental metaforalar onların linqvistik metafora təcrübəsindən irəli gəlirmi? Qeyd edildiyi kimi hollandlar səs tonunu *hoog* (yüksək) və ya *lag* (alçaq), farsdillilər isə “nəzək” və “kolofit” kimi təsəvvür edirlər (8, s.51).

D.Kasasanto öz əsərində Dolçeydin dil daşıyıcıları üzərində apardığı təcrübəyə müraciət edir. Bu təcrübədə səs tonunun qeyri-linqvistik cəhətlərinin aşkar edilməsi üzərində dayanılır. Səs tonlarını təsvir etmək üçün nəzərdə tutulan xətlər yüksəkliyə və ya aşağılığa görə fərqlənirdi. Holland dil daşıyıcılarının ton yüksəkliyi ilə bağlı fərziyyələri məkanla bağlı verilən fərqli məlumatlar nəticəsində güclü təsirə məruz qalır. Kompüter ekranında bu səsi göstərmək üçün oxunan not verilən müvafiq yüksək xətdən daha yüksək və aşağı xətdən daha aşağı ifa olunurdu. Belə olduqda müxtəlif qalınlığa malik xətlər holland dilli iştirakçılarda ton ölçüsü ilə bağlı təəsürat yaratmırdı. Farsdilli iştirakçılar üçün tədqiqatın nəticələri fərqli idi. Başqa sözlə, bununla bağlı fars və hollandlar üzərində təcrübə aparılır. Hollandlara müvafiq səslər kompüter ekranında hündür və alçaq xətlərlə göstərilir. Onlar bu səsləri yüksək və aşağı tonallıqda oxuyur, lakin qalın və nazik səsləri görəndə reaksiya vermirlər; farsdillilərdə isə bu, əksinə olur. İnsanlar musiqi səsini təsvir etmək üçün məkan interferensiyasına müraciət edirlər ki, bu da onların dilində məkan-səs metaforalarının yaranmasına gətirib çıxarır (8, s.51-52).

C.Lakof və M.Consonun metafora nəzəriyyəsinin başlıca prinsiplərindən biri də mental (konseptual) metaforalarla inqvistik metaforalar arasındakı fərqi ayırd etməkdir. Konseptual metafora biliyin iki müxtəlif strukturu, yaxud iki müxtəlif sahə arasında koqnitiv inikas, yaxud metaforik proyeksiyadır. İki sahə dedikdə, mənbə-sahə ilə hədəf-sahə nəzərdə tutulur. Birinci ikinciye nisbətən daha konkret hesab olunur. Linqvistik metafora eyni layihələşdirmənin (inikası) dil vasitəsilə ifadəsidir. L.Zbikovski musiqinin dərk edilməsində kross-domeyn layihələşdirməsinin mühüm rolundan bəhs edir. Kross-domeyn layihələşdirməsi musiqi konseptini başqa sahələrin, o cümlədən dillə assosiasiya olunmuş sahələrin konseptləri ilə əlaqələndirir. Eyni zamanda o, gündəlik təcrübədən alınmış konseptlər vasitəsilə gözə çarpmayan musiqi hadisələrinin təsvirini verir. Bütün bunlar konseptlərlə musiqi nəzəriyyəsi arasında əlaqələrin qurulmasına xidmət edir. Məhz kross-domeyn layihələşdirmə sayəsində musiqi sahəsi fiziki jest sahəsi kimi digər sahələrlə əlaqəyə girir (2, s.64).

Belə sual doğa bilər ki, linqvistik metaforaların tətbiqi mövcud mental metaforalardan istifadəyə necə təsir göstərə bilər? Bunu dəqiqləşdirmək məqsədilə məkan-səs uyğunluğunu aşkarlamaq üçün 4 aylıq körpələr üzərində təcrübələr aparılmışdır. Artan və azalan səslərə qulaq asan zaman körpələrə yuxarı və aşağı hərəkət edən toplar, yaxud nazıqlaşən və qalınlaşan silindir göstərilirdi. Bu müşahidə məkan-zaman mütənəsbibliyinin pozulması ilə müşayiət olunmuşdur. Məlum olmuşdur ki, körpələr müvafiq ardıcılıqda baş verən hərəkətlərə daha uzun müddət baxdıqları halda, səs-məkan uyğunluğunun pozulması hallarında daha az konsentrasiya olurlar. Bu, həm yüksəklik, həm də qalınlıqla bağlı davranışda eyni şəkildə özünü göstərmişdir. Yüksəklik və ya qalınlığa görə məkan-səs uyğunluğunun həcmində uşaq təfəkkürü üçün heç bir fərq aşkarlanmamışdır. *Demək, körpələr dildə bu anlayışlarla bağlı metafora yaratmaq və ya onları anlamaq qabiliyyətinə malik deyil.* Lakin onlar dil daşıyıcılarının səslə bağlı qeyri-linqvistik təsəvvürlərində olan metaforanı duymaq qabiliyyətinə malikdirlər. Bu isə səsin təsviri ilə bağlı müxtəlif linqvistik metaforalardan istifadə edən insanlarda sözügedən anlayışla bağlı fərqli fikirlər yaradır. Bunun səbəbi o deyildir ki, dil onlara hansısa məkan əlaqələndirməsini aşılaysın, ona görədir ki, dil onların şüurunda mövcud olan məkan-səs əlaqəsinin biri digərinə nisbətən güclüdür. Deməli, linqvistik metaforalar və qeyri-linqvistik olan konseptual metaforalar arasında əlaqə mövcuddur (8, s.52-53).

Səsin təsviri ilə bağlı məkan metaforalarının iyerarxik strukturundan bəhs edən D.Kasasanto səslə bağlı yüksəklik və ya qalınlıq təsəvvürlərinin aktuallığını diqqətə çatdırır. O belə bir sualla çıxış edir: uşaqlarda necə olur ki, böyüdükdən sonra bu əlaqələndirmənin yalnız biri aktual olur? Müəllif bu prosesin iyerarxik mental metafora nəzəriyyəsi ilə izah oluna biləcəyini iddia edir. İlk növbədə superordinat sahə müəyyən olunur. Məkan və səslə bağlı bu sahə həm yüksəkliyi, həm də qalınlığı özündə əks etdirir. Səs-ton əlaqələndirməsi, yüksək səslə danışan zaman insanın qeyri-ixtiyari şəkildə qırtlaq, çənə və ya digər bədən üzvlərini (bəzən qaşlarını) qaldırması, və ya alçaq səslə danışan zaman aşağı salması ilə də izah olunur. Çox vaxt yüksək səsin yüksək nöqtədən, alçaq səsin isə aşağı nöqtədən əks olunması ilə bağlı statistik məlumatlar da mövcuddur. Həcm-səs inikası bu səsin yarandığı obyekt və varlıqların ölçüsü arasındakı əlaqəni əks etdirir: məsələn, gitaranın qalın və nazik simlərinin müvafiq olaraq səsləndirilməsini; qalın və ya nazik boruya zərbə endirən zaman gələn səsi, yaxud kiçik və ya böyük itlərin hürüşməsi zamanı səslərindəki müvafiq fərqi nümunə gətirmək olar. Hərçənd ki, səs tonu və səs həcmi inikasının uşaq təfəkküründə eynilə mövcud olduğunu iddia edənlər vardır, bununla belə bu inikası nə vaxt və necə reallaşması məsələsi hələ də açıq qalır.

D.Kasasanto yazır: “Məkan-səs inikasının dildən öncəki mərhələdəki əsas mənşəyinin nə olmasından asılı olmayaraq, uşaqlar dildə metaforaları öyrənməyə başladıda artıq ikinci proses başlayır. Dolçeyd və həmkarlarının (2013) böyüklərdə apardığı müşahidələrdən aydın olur ki, insanlar hər dəfə linqvistik metaforadan (məs: “*yüksək səs*”) istifadə edəndə onlar müvafiq

mental metaforanı fəallaşdırır və bununla da həmin assosiasiyayı, yəni məkan-səs assosiasiyasını digər rəqabət aparan assosiasiyaya nisbətən gücləndirir. Nəticədə holland və ya ingilis dillərində danışanların (üzərində təcrübə aparılan dillərin – *müəlliflər*) səs təsəvvürləri vertikal sxemə uyğun qərar tutur, fars dillilərdə isə çoxaspektli məkan sxemi daha güclü təəssürat yaradır” (8, s.54-55).

İyerarxik mental metafora nəzəriyyəsinə görə müvafiq linqvistik metaforaların istifadəsi vasitəsilə mental metaforaların güclənməsi prosesi digər eyni ailədən olan assosiasiyaların zəifləməsinə gətirib çıxarır, amma onları tamamilə yox etmir. Nəzəriyyənin bu aspekti təsəvvür elastikliyi ilə izah olunur. Mental metaforaların formalaşmasında dilini mühüm rolunu vurğulayan D.Kasasanto qeyd edir ki, linqvistik təcrübə pre-linqvistik mənbə-hədəf inikaslarını (layihələşdirmələrini) modifikasiya edir. “Bizim mental metaforalarımız iyerarxiya üzrə strukturlaşmışdır” (7, s. 164).

Ədəbiyyat:

1. Seifert U. Semantics of Internal and External Worlds / Language, Music, and the Brain: A Mysterious Relationship by ed. Arbib A. London: MIT Press, 2013, 680 p., pp. 203-233.
2. Zbikowski L. Conceptualizing Music: Cognitive Structure, Theory, and Analysis. New York: Oxford University Press, 2002, 376 p.
3. Temperley D. The Cognition of Basic Musical Structures. London: MIT Press, 2004, 404 p.
4. Julia E., Spitzer M. Metaphor and Musical Thought. University of Chicago Press, 2004, 380 p.
5. Truth, Rationality, Cognition, and Music by ed. K. Korta, Jesús M. Larrazabal. Springer Science & Business Media, 2013, 254 p.
6. Honing H. Musical Cognition: A Science of Listening. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2014, 165 p.
7. Casasanto D. Linguistic relativity / The Routledge Handbook of Semantics by ed. Nick Riemer. New York: Routledge, 2015, 534 p., pp. 158-175.
8. Casasanto, D. The hierarchical structure of mental metaphors / In B. Hampe (Ed.), Metaphor: Embodied cognition and discourse, Cambridge: Cambridge University Press, 2017, pp. 46-61.
9. Zbikowski L. Foundations of Musical Grammar. New York: Oxf. University Press, 2017, 255 p.
10. Lakoff J., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago and London: University of Chicago Press, 1980, 256 p.
11. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press, 1990, 614 p.
12. Lakoff G. and Turner M. More than cool reason: A field guide to poetic metaphor. Chicago: University of Chicago Press, 1989, 230 p.
13. Croft W., Cruse A. Cognitive Linguistics. New York: Cambridge University Press, 2004, 374 p.
14. Abbasov İ. Kognitiv linqvistika haqqında // Dilçilik İnstitutunun əsərləri, № 1, 2017, s.168-194.
15. Taylor J. Cognitive Grammar, Oxford: Oxford University Press, 2002, 634 p.
16. http://academiworld.org/blog-post_20/
17. Barker Ph. Psychotherapeutic Metaphors: A Guide to theory and practice. Routledge, 2013, 176 p.

И.А.Аббасов
Г.М.Байрамова

Иерархическая структура пространственных метафор связанных звукового тона
(Семио-когнитивный подход)

Резюме

Семиотика Пирса включает в себя изучение знаков и знаковых процессов, обозначения, сходства, аналогии, метафоры, символика, значения и коммуникации. Пирс различал не менее 64 отличительных классов знаков, в том числе известное фундаментальное различие между указателем, значком и символом. Как известно, теория метафоры основана на исследовании когнитивной лингвистики. Теперь, когда мы говорим *метафора*, это не только традиционная метафора, которую мы знаем из литературоведения. Существует множество метафор в различных областях науки, таких как лингвистические метафоры, когнитивные метафоры, ментальные метафоры, концептуальные метафоры, психотерапевтические метафоры, пространственные метафоры и так далее. Исследование пространственных пичов и когнитивной интерпретации значительно улучшило изучение музыкальных метафор. Количество исследований в этом направлении увеличивается (вх: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9). Семио-когнитивный подход к структуре пространственных метафор в описании основного тона и разграничении лингвистических и нелингвистических метафор очень важен. В целом, когнитивная деятельность была предметом многих исследований в лингвистике, психологии, нейропсихологии, нейро-логистике, нейрофизиологии и других областях науки, чтобы понять связь между языком и структурой мозга. Во многих языках высота звуков метафорически связана с вертикальным пространством. Высокочастотный тон - «высокий», низкочастотный - «низкий». В настоящей статье рассматриваются основные идеи когнитивной лингвистики, когниция, пространственные отображения звуковой высоты, универсальность ментальных метафор, лингвистические метафоры и концептуальные метафоры, а также раскрывается сущность теории иерархической ментальной метафоры.

Ключевые слова: высота звука, нелингвистическая, иерархическая, кросс-домейн, идентичность, отображение, метафора, нейрофизиология

I.A.Abbasov
G.M.Bayramova

**Hierarchical Construction of Spatial Metaphors for Pitch
(Semio-cognitive approach)**

Summary

The semiotics of Peirce includes the study of signs and sign processes, designation, similarity, analogy, metaphor, symbolism, signification, and communications. Peirce distinguished at least 64 different classes of signs, including his well-known fundamental distinction between index, icon, and symbol. He distinguished the index, icons and symbols. As it is known, the theory of metaphor is based on cognitive linguistics teaching. Now, while we say metaphor, it is not only traditional metaphor that we know from literary criticism. There are numerous

metaphors in different fields of science as linguistic metaphors, cognitive metaphors, mental metaphors, conceptual metaphors, psychotherapeutic metaphors, space metaphors, and so on. Investigating spatial pitches, and cognitive interpretation has dramatically improved the study of music metaphors. The number of investigations in this direction is increasing (1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9). Semio-cognitive approach to the structure of spatial metaphors in the description of the pitch and distinction the linguistic and non-linguistic metaphors are very important. In general, cognitive activities have been the subject of many studies in linguistics, psychology, neuropsychology, neuro-logistics, neurophysiology and other fields of science to understand the relationship between language and brain structure. In many languages, the pitch is metaphorically correlated to vertical space. High-frequency tone is "high", low-frequency tone is called "low". The present article deals with with the basic ideas of cognitive linguistics, cognition, space-pitch mappings, universality of mental metaphors, linguistic metaphors and conceptual metaphors, and discovers the essence of the theory of hierarchical mental metaphor.

Key words: pitch, non-linguistic, hierarchical, cross-domain, identity, mapping, metaphor, neurophysiology

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 29.06.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 03.08.2019

Filologiya elmləri doktoru, professor Oruc Musayev tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.